

EEN GELOFSBELIJDENIS IN GEBRANDSCHILDERDE KERKRAMEN.

Het is een bekende strijdvraag, of de kunst in dienst mag staan van een idee, die binnen haar eigen gebied ligt - een opvoedige, ethische, religieuze -, dan wel of zij geheel vrij moet zijn en haar eigen aandrang dient te volgen. Vooral de verhouding van godsdienst en kunst wordt daarbij in het geding gebracht. Deze strijdvraag kan alleen opkomen, omdat in onze cultuurwereld de esthetische en religieuze waarden zóó ver uiteen gebogen zijn, dat men hen nauwelijks weer naar elkaar toe kan buigen, zonder aan één van beiden geweld aan te doen. In vroeger eeuwen - men denke aan de Middeleeuwen - werkten beide grootmachten samen. Dit was echter geen samenwerking op voet van gelijkheid. Want de kunst stond in een dienstbetrekking tot den godsdienst. Dit eendrachtig samengaan kan het best tot stand komen op het terrein van de kerkelijke bouwkunst en sierkunst in Vrijzinnig-Christelijken geest. Want op dit gebied ontmoeten elkaar twee typen van godsdienst en kunst, die op elkaar zijn aangelegd: aan den ééne kant een vroomheidstype, dat een open venster heeft naar de zijde van de moderne cultuur en dat bij de uitbeelding van zijn religieuze waarden den esthetischen vorm geenszins versmaadt, aan den anderen kant een kunst, die zich zelf te goed acht om alleen maar decoratiekunst te zijn en die inspiratie zoekt in het rijk der godsdienstige ideeën.

Wie de beteekenis van de gebrandschilderde ramen in de nieuwe kerk van den N.P.B. wil verstaan, doet goed dit gezichtspunt allereerst in het oog te houden. Een kerkgebouw, dat aan zijn eigenlijke functie voldoet, is een uitdrukking van het diepste gelooven en willen van hen, die er Zondag aan Zondag in samenkomen. Dit geldt niet alleen van het kerkgebouw in zijn geheel, maar ook van de onderdeelen en in dit geval, in het bijzonder an de gebrandschilderde ramen, waarvan dit opstel de bedoeling zal trachten te verduidelijken. Voor hen, die deze ramen ontwierpen en vervaardigden, stond van den beginne af aan vast, dat men in een kerkgebouw niet kan volstaan met kunstzinnige combinaties van kleur en lijn zonder meer, maar dat deze versiering van het interieur ondergeschikt moest zijn aan den zin van het geheele gebouw en dus de dragende gedachten tot uitdrukking diende te brengen, in dat harmonisch samengaan van gelooven en esthetisch voelen, waarover boven sprake was. In een volgend artikel geeft de kunstenaar, die de ramen schiep, zelf een verklaring van de symboliek van kleur en lijn, zoodat de artistieke waarde van deze ruiten verder onbesproken kan blijven. Deze beschouwingen bepalen zich tot een uitleg van de figuren en beelden.

Nogmaals zij de stelling geponeerd, dat een kerkgebouw in zijn structuur een uitdrukking moet zijn van de godsdienstige gedachte, die daarin wordt verkondigd, In alle godsdiensten, van vroeger of later eeuwen, is het godsdienstig bouwwerk een dusdanige belichaming van de godsdienstige idee. Onze Protestantsche kerken zijn van oudsher kerken van het woord, d.w.z. de prediking van het evangelie vormt het hoofdbestanddeel van den eeredienst. Het altaar ontbreekt, de kansel is het middelpunt van de kerk, omdat vandaar de verkondiging uitgaat. Bij vele Christelijke kerken uit vroeger en later tijd laat de symboliek van de bouworde zich ook gelden in de oriëntatie. Zij staan in de richting Oost-West. Het altaar bevond zich oorspronkelijk aan den Oostelijken kant, omdat het licht van het Evangelie uit het Oosten oprijst. De nieuwe kerk van de N.P.B. ligt niet zuiver Oost-West, maar toch wel zóó, dat de kansel, vanwaar de evangelieverkondiging uitgaat, aan den Oostkant staat. Dit gezichtspunt is leidende geweest bij de plaatsing van de voorstellingen op de ramen. De richtingsbeweging gaat dus op beide wanden van den kansel naar den uitgang, terwijl de wand, die de prediker op den kansel aan zijn rechterhand heeft, de rechterwand wordt en daardoor om hieronder te noemen redenen direct voor de uitbeelding van bepaalde waarheden aangewezen is, terwijl de tegenover gelegen wand vanzelf de linkerwand wordt.

Deze oriëntatie moet vervolgens in verband gebracht worden met het grondprincipe van het vrijzinnig christendom. Men ontkomt hier dus niet aan een principiële bezinning op het wezen van deze strooming. Het is niet zoo gemakkelijk om het wezen van deze geloofsrichting, die nog in wording is, onder woorden te brengen. Een uitspraak van prof. Roessingh kan ons den weg wijzen. Naar zijn meening ligt "de wereldhistorische beteekenis van het modernisme in zijn voorbereidende arbeid voor de toekomst, daarin, dat het duidelijk een eerste zwakke bewerking is van het vraagstuk van den vorm, welke de religie moet aannemen in die karakteristieke periode van de geschiedenis, die wij den modernen tijd noemen." In deze aanhaling wordt gesproken over het probleem van den vorm. Een zeer belangrijk vraagstuk! Alle leven, ook het godsdienstige, is gevormd leven. Op geestelijk gebied blijven deze vormen soms voortbestaan, hoewel het leven er goeddeels uit weggevloeid is. Zoo hebben meerdere Christelijke dogmata en belijdenissen voor ons alleen nog maar historische waarde. Maar ondertusschen stuwt de stroom van het Christelijk gelooven en leven verder en zoekt een nieuwen vorm. Welken vorm? Een vorm overeenkomstig den geest des tijds. Bij het opbouwen van den vorm verricht het modernisme zijn vernietigende en ook scheppende arbeid. Zoo ontstaat het Vrijzinnig Christendom, dat in wezen niets anders is dan één van de telkens in den loop der eeuwen herhaalde pogingen om het Evangelie, dat eeuwig is, pasklaar te maken voor een bepaalden tijd. De Vrijzinnig Christelijke geloofshouding heeft dus een uitkijk naar twee kanten: aan den eenen kant naar het Evangelie, aan den anderen kant naar den modernen tijd. Dit beginsel kan op ongedwongen wijze zijn toepassing krijgen bij de verdeeling der geloofsvoorstellungen over de kerkramen, als men het in verband brengt met hetgeen gezegd werd over de oriëntatie van de kerk en de twee wanden, m.a.w. op de ramen aan den rechtermuur zal het evangelie als grondslag van het Vrijzinnig Christendom moeten worden uitgebeeld, terwijl op den linkerwand die geloofsgestalten moeten verschijnen, die ontstaan als reflex van het Evangelie in het godsdienstig bewustzijn van den mensch van dezen tijd.

Men kan deze gebrandschilderde ramen nog in een ander verband zetten. Zij zijn onmogelijk los te denken van die vele pogingen, die er de laatste jaren onder vrijzinnig-godsdienstigen worden gedaan om tot geloofsformuleering te komen. Niet zonder reden luidt de titel van deze uiteenzetting, een geloofsbelijdenis in gebrandschilderde kerkramen. Een geloofsbelijdenis! Ook hier raken wij een bekende strijdvraag. Is een geloofsbelijdenis onder vrijzinnigen mogelijk en noodzakelijk? Gewoonlijk stelt men in de discussie over dit onderwerp alleen de eerste vraag: is een geloofsbelijdenis mogelijk? En het kost dan weinig moeite om tal van bezwaren te noemen, die onder vrijzinnigen aan geloofsformuleering in den weg staan. Het is hier niet de plaats om op dit ingewikkeld vragencomplex in te gaan.

Laten wij echter de tweede vraag niet vergeten: is een geloofsbelijdenis noodzakelijk? Daarop luidt mijn persoonlijk antwoord zeer beslist bevestigend en ik meen te kunnen constateren, dat dit inzicht door meerderen wordt gedeeld. Het voornaamste argument, dat pleit voor een bevestigende beantwoording van de gestelde vraag is de overweging, dat niemand in en bij het vormlooze kan leven. Ook niet in het godsdienstige. De mysticus moge in een oogenblik van verrukking opgaan in de vormlooze, volkomen onuitsprekelijke beleving van God, de doorsnee geloovige heeft dringend behoefte aan belijning en vormgeving van zijn geloof en godsdienstige ervaringen. Hoe men het wendt of keert, ook vrijzinnigen ontkomen niet aan het "dogma", waarbij dit gebrandmerkte woord veel van zijn schrikwekkend karakter verliest, als men zin en functie van de geloofsformuleering doorziet. Elk woord, wat wij over God en godsdienst spreken, is een zwakke poging om het onuitsprekelijke onder woorden te brengen. Het diepste wezen van den godsdienst is geheim, mysterie, het wezen Gods is onuitsprekelijk. Al onze uitspraken daarover zijn richtingwijzend, symbolisch. Het zijn teekenen, die meer beduiden, dan zij letterlijk genomen zeggen. En deze aanduidingen, hoe gebrekkig ook, hebben wij broodnodig om in dit aardse leven, waar alles concreet is en gevormd, ons geloof te kunnen hanteeren als levensrichtsnoer, troost en kracht.

Van hieruit verstaat men de onontbeerlijkheid van omschrijving van het geloof, hoe dan ook opgevat en uitgewerkt. Als wij niet tot een gezamenlijke geloofsformulering kunnen komen, dienen wij het groepsgewijs of individueel te doen, toch steeds met de bedoeling het gemeenschappelijke bezit van allen te benaderen.

Pas wanneer men de gebrandschilderde ramen tegen dezen achtergrond ziet staan, zal men er relief in ontdekken. Dit kunstwerk is een poging om het streven om tot opstellen van een geloofsbelijdenis te komen te dienen. En nu zal het aanstonds duidelijk zijn, dat men bij de beeldsymboliek wat stoutmoediger mag zijn dan bij de woordsymboliek. Terecht zegt Paulus: de letter doodt. Het woord, elke dogmatische formule bezit een zekere starheid en onbewegelijkheid. Het zichtbare beeld geeft meer ruimte en vrijheid aan de gedachten. Bij de beschrijving van de ramen in détail zal blijken hoe vruchtbaar dit principe is, omdat het speling laat aan verschil van opvatting en daarom vereenigend werkt.

De voorstellingen van de ramen zijn dus symbolisch, het is geen Bijbelsche geschiedenis, maar een uitbeelding van ons geloofsbezit in beelden ontleend aan den Bijbel en de voorstellingswereld van het Christendom. Door zich te bedienen van deze welbekende beeldspraak, is men zeker, dat de symboliek voor allen verstaanbaar is en het kenmerk van die eenvoud draagt, waardoor de evangeliën worden getypeerd.

Na deze algemene beschouwingen over de grondprincipes van dit kunstwerk, komt de bespreking van de ramen afzonderlijk aan de orde. Wij beginnen met den rechterwand. Hier is het evangelie te vinden en wel in de vorm van de hoofdmomenten van het leven en werken van Jezus. Met opzet is deze keuze gedaan. Het Evangelie, de Blijde Boodschap steekt niet alleen in de prediking van Jezus, maar ook in zijn werken, zijn leven, zijn persoon. Persoon en woord zijn niet te scheiden. Het is de persoon, die aan het woord waarde geeft. Uit de op de vier ramen gegeven hoofdmomenten van zijn arbeiden en leven laat zich het Evangelie aflezen. Daar elk van deze vier ramen in drieën verdeeld is, was er gereede aanleiding om op het middendeel de vier evangelisten te plaatsen. Deze worden hier voorgesteld door de vier zinnebeelden, waaronder men van oudsher deze schrijvers voorstelde n.l. de mensch(Matheus), de leeuw(Marcus), de stier(Lucas), de adelaar(Johannes).

De betekenis van deze zinnebeelden, die ontleend schijnen te zijn aan den profeet Ezechiël en de openbaring van Johannes, zou de volgende zijn: Matheus verschijnt als de gevleugelde mensch, omdat hij vooral het menschelijke in Jezus naar voren haalt, Marcus als leeuw, omdat hij den nadruk legt op de wonderkracht, Lucas als stier, omdat hij het zoenoffer met voorliefde behandelt en Johannes als adelaar, omdat hij de goddelijke natuur van Jezus in het licht stelt.

Wij kozen deze zinnebeelden om aan te geven, dat de evangelisten voor ons ongrijpbare figuren zijn, alleen door een symbool voor te stellen. Het historisch-critisch onderzoek van het N.T. heeft immers de historiciteit van tal van gegevens uit de evangeliën volkomen op losse schroeven gezet. Met deze waarheid, deze historische onzekerheid moeten wij ook bij den opbouw van ons christelijk geloof rekening houden. In deze vier figuren is deze waarheid verantwoord. Historische onvastheid verhindert echter niet de rangschikking van de hoofdmomenten van het evangelie in den boven aangeduiden zin. Gerekend vanaf den kansel vinden wij dus op het eerste raam de kribbe en de ster, die de geboorte van Jezus aanduiden en waaraan zich de kerstboodschap en kerstpoëzie laat verbinden en aan den anderen kant van den evangelist de duif, die in een lichtbundel naar beneden vliegt en de H. Geest voorstelt, die bij den doop- de roeping van Jezus - over hem wordt uitgestort. Op het tweede raam wordt de evangelist geflankeerd door den prediker en den goeden herder. In Math. 7: 28, 29, op het eind van de Bergrede lezen wij, dat Jezus met macht predikte en niet zoo als de schriftgeleerden. hij is de profetische prediker, die onze gewetens komt wekken en oproept ter bekeering. Maar tevens is Hij de man der liefde, die het verlorene opzoekt en die van zichzelf heeft gezegd: ik ben de goede herder. Op het derde raam treft men aan weerszijden van den evangelist aan de wandeling op het meer van Genezareth en den avondmaalsbeker.

Deze eerste voorstelling is gekozen niet alleen, omdat dit verhaal bij figuurlijken uitleg de diepzinnige waarheid verkondigt, dat de mensch (Petrus) zonder Jezus' hulp in de levenszee verzinkt, maar ook om recht te laten wedervaren aan het element van het wonder, dat zowel in de evangeliën als in het geloof een rol speelt. De ruimte laat niet toe om op het wondergeloof principiëel in te gaan. Alleen dit: uit den persoon van Jezus laat zich het vreemd-wonderbaarlijke niet uitsnijden; al hebben wij met de oude wonder-beschouwing afgedaan, het leven is één groot wonder en God is mysterie, zoodat er ook in ons geloof voor het wonder plaats moet zijn. De avondmaalsbeker roept de verhalen over het laatste avondmaal in de herinnering en is symbool voor de gemeenschap in geloof en liefde van Jezus met zijn discipelen. Op het vierde raam aanschouwt men de doornenkroon, die het lijden van Jezus vertolkt en het kruis, met daaronder de woorden: het is volbracht.

Geboorte, doop, prediker, goede herder, wandeling op het meer van genezareth, avonmaalsbeker, doornenkroon en kruis symboliseeren te samen de verschillende facetten van het evangelie, zooals wij het kennen uit leven en persoon van Jezus. Men kan deze beelden ook opvatten als symboliseering van wat het menschenleven is en moet zijn. De aanvang is de geboorte, het wonderlijke gebeuren. Dan komt de roeping tot de levenstaak. Moge dit zijn een uitrusting met den H. Geest! Het leven komt op den mensch aanstormen en vraagt kloeke daad, activiteit (de prediker). Maar daarnaast moet de mensch aandacht, zorg en liefde hebben voor het teere, het verdwaalde (de goede herder). En moge ons dan de gave verleend worden om scheppend te werken, om het wonder te verrichten dat aan ons levenslicht ander licht ontvonkt. Zoo staat daar dan in het menschenleven de heilige Graal, het teeken van de gemeenschap des geestes. Eens zal zeker het lijden komen, dat moge adelen en louteren. Totdat het kruis van den dood wordt opgericht en een menschenleven met al zijn strijd en moeite, vreugde en verdriet, geloof en twijfel is volbracht.

De ramen op den linkerwand bevatten, zoals reeds werd meegedeeld, den neerslag van het evangelie in het godsdienstig bewustzijn van den hededaagschen mensch. Men lette er op, dat de onderschriften ontbreken. De voorstellingen op de ramen van den rechtermuur zijn voorzien van een onderschrift, dat naar de evangeliën verwijst. Daarmee is de verankering in de evangeliën en het historisch christendom zichtbaar gemaakt. Op den linkermuur lieten wij met opzet elk onderschrift weg om het synbool als symbool volkomen tot zijn recht te laten komen. Wel namen wij gemakkelijk verstaanbare evangelische en oud-christelijke beelden, maar verder moest er de volle speelruimte gelaten worden voor geloofsfantasie en uitleg. Met enkele aanduidingen zij daarom hier volstaan. Ieder van de vier ramen staat in zekeren zin apart en vertolkt een afzonderlijke geloofswaarheid. Wellicht kan men deze het best weergeven door de woorden: Liefde, Heiligheid, Bezieling, Gemeente. Op het eerste raam, gerekend vanaf den preekstoel staat in het midden de kaarsvlam als beeld van de liefde, die licht geeft en zich zelf daarbij verteert en opoffert. Aan weerszijden de verloren zoon en de barmhartige Samaritaan, d.w.z. Gods liefde en de naastenliefde. Het tweede raam predikt de gedachte van de Heiligheid. In het midden de wet der tien geboden: God is Heilig. Aan weerskanten: de lampen van de wijze en de dwaze maagden, waarvan vijf het geloofslicht brandende hielden en vijf de goddelijke vlam veronachtzaamden en de tollenaar, die bidt: o, Heer, wees mij zondaar genadig. In het midden van het derde raam, laait de vuurvlam der bezieling. Aan beide kanten de duif als symbool van Gods Heiligen Geest en de bron, waaruit het water te voorschijn schiet, een vrij, maar zeer sprekende uitbeelding van de bron van levend water uit Joh. 4. Het vierde raam is gewijd aan het sociale moment in den godsdienst n.l. de gemeente en haar plaats in de wereld. Men vindt hier in het midden de zevenarmige kandelaar, het oud-Joodsche tempelsieraad.

Dit symbool is gekozen om uit te drukken, dat de gemeente der geloovigen zich hierin van elke willekeurige vereeniging onderscheidt, dat zij aanbiddingsgemeenschap is en dus figuurlijk gesproken in den tempel staat. De leden van die gemeente hebben de opdracht hun geloof in de wereld uit te dragen, terwijl zij zich gedragen weten door het vertrouwen, dat het Koninkrijk Gods hier op aarde zal wassen als een mosterdzaadje. Vandaar dat men op dit raam den zaaier en het mosterdzaadje vind uitgebeeld. De rijkdom van deze beeldentaal is, dat ze tal van stemmingen, gedachten, strevingen, ervaringen kan oproepen. Naar alle kanten zijn de geloofslijnen te trekken: naar God, naar het rijk van de eenzame ziel, naar het gebied van het bezige menschenleven, naar het arbeidsveld van maatschappij en kerk.

Behalve deze groote ramen, bevinden er zich aan weerszijden van den preekstoel nog drie kleine ramen, die ook van voorstellingen zijn voorzien. Op de drie kleine ramen aan den rechtermuur vind men een kruis, een anker en een hart. Het zijn de welbekende symbolen van Geloof, Hoop en Liefde, waarover Paulus spreekt in 1 Cor. 13. Zij hooren thuis op den rechterwand, die immers aan de zuiver evangelische waarheden werd toegewezen. Overziet men deze voorstellingsreeks in zijn geheel dan valt het op, dat zij begint en eindigt met het kruis, het typisch christelijke symbool. Het eerste kruis duidt het geloof aan, het laatste de overwinning op lijden en dood.

Op de kleine ramen van den linkermuur vindt men de palmtakken in kransvorm gebonden, als teeken van overwinning en onsterfelijkheid. Zoo kan ook het geloof in het voortleven na den dood zijn plaats krijgen. verder vindt men hier de lelie als teken van de reinheid, de onmisbare voorwaarde van de Godskennis. Zalig de reinen van hart, want zij zullen God zien. En in het midden prijkt de slang met den staart in den bek, het symbool van de eeuwigheid, dat den naam Jezus omsluit. Het geheel drukt de geloofsgedachte uit: Jezus is eeuwig.

Het was ons een behoefte om in dezen beeldenreeks ook tot uitdrukking te brengen, wat naar ons geloof eeuwig zal zijn in het Christendom. Na eenig overleg kozen wij den naam: Jezus. Deze naam is geheel ondogmatisch, zuiver religieus bedoeld. Wij wilden ons niet begeven in het labyrint der christologie. In het middenraam komt echter tot uitdrukking wat de overtuiging is van de christenen, kerkelijke en niet kerkelijke en wat vast staat zelfs bij hen, die met kerk en christendom, ook met godsdienst hebben afgedaan: Jezus is eeuwig.

Men vergete tenslotte niet om zijn oogen op te heffen in de richting van de voorgevel. Dan ontwaart men in de ruiten van die gevel bloemmotieven, die als het ware op het glas staan te bloeien. De kunstenaar meende, dat in een kerk bloemen thuis hooren. Wij geven hem gelijk. sinds Jezus de leliën des velds met zooveel liefde aanzag, moet er in ons christendom ruimte zijn voor de poëzie van de bloem en de schoonheid van Gods schepping.

C.J. Bleeker